

”זרמים באביב” – אפיונים בינריים

באינטונציית השיח של האישה

ברומן של המאה ה-19*

תקציר

הייצוג הדו-קוטבי של דמות האישה מצוי בתרבויות השונות החל במיתולוגיות הקדומות ועד יצירות תרבות בנות-ימינו ובא לידי ביטוי ברומן של טורגנייב ”זרמים באביב”. גיבור הרומן, סאנין, מתלבט בין האישה האהובה, הנאמנה והמוסרית – ”האישה המשפחתית” – לבין האישה היצרית והמושכת – ”האישה הפתיינית”. שתי הנשים מייצגות את היחס האמביוולנטי כלפי האישה בספרות הרוסית במאה ה-19. טורגנייב הצליח ליצור שפה ייחודית לכל אחת מהן ולהמחיש, כיצד האישה בתקופה זו בוחרת לממש את נשיותה.

מילות מפתח: שיח; שיח נשי; באחטין; אפיונים בינריים.

1. מבוא

בתרבויות שונות יש ייצוג דו-קוטבי לדמות האישה:

הדמות האחת היא דמות האישה החיובית, הנאמנה, המסורה, המוסרית, ”האישה המשפחתית”, שתפקידה לשמור על התא המשפחתי ועל המסורת, ואילו הדמות האחרת היא דמות הפרוצה, המינית, המפתה, העצמאית, הנאמנה בעיקר לעצמה, האוצרת בתוכה את כוחות-ההרס.

פרויד הבחין במחקריו בין האישה האהובה והטהורה ובין האישה המינית והנחשקת: הוא טען, שעל הפיצול הזה, על המתח הזה שבין הניגודים – מושתת איסור גילוי העריות, העומד בתשתיתה של החברה הפטריארכלית. האיסור על קיום קשרים מיניים בתוך המשפחה הוא ראשית ההתפצלות בין מין לרגש. פרויד סבור, כי מבנה המשפחה הפטריארכלית בנוי על איחוד בין שני צרכים בלתי-מתפשרים: חיבור הארוס עם האהבה האימהית. אהבת האם אסורה על האדם, ולכן הדחפים המיניים כלפיה – מודחקים, ונשארת האהבה בלבד. הניגוד הזה מתקיים לאורך חייו של הגבר, ונוצר פיצול בין יחסו לאישה האהובה ובין יחסו לאישה נחשקת. לדעתו של פרויד, האמביוולנטיות ביחס לאישה בשל איסור גילוי עריות – יוצרת את תסביך אדיפוס.¹

* תודות לגב' יוליה וקסלר, שסייעה לי בחקר ”זרמים באביב” ברוסית וגילתה התעניינות כנה.

1. ז' פרויד, **כתבי זיגמונד פרויד**, תל-אביב תשכ”ו-תשכ”ט.

במאמר זה אבחן את אפיוני השיח הנשי ברומן "זרמים באביב" מאת טורגנייב,² ואראה, כיצד השכיל הסופר הרגיש לאפיין שתי נשים שונות באישיותן, בהשקפת-עולמן ובהתנהגותן – באמצעות האינטונציה (הטעמה קולית), השתיקות והחזרות. שתיחן מייצגות את היחס האמביוולנטי כלפי האישה בספרות הרוסית במאה ה-19.³

נקודת-המוצא למחקרי היא הגישה התאורטית של מיכאיל מיכאלוביץ' באחטין (1895-1975).⁴ הוא טען, כי מאחר שהשיח בחיי היום-יום אינו עומד בפני עצמו, אלא מושפע מן החיים, מן הראוי לנתח אותו באמצעות כלים מתחום המחקר הסוציולוגי. לדעת באחטין, יש לשים דגש **במהות הסוציולוגית** המוחשית של השיח. ההתבטאות במציאות נעשית במהלך אינטראקציה חברתית. כאשר ההתבטאות מנותקת מהחברה, אנו מאבדים את היכולת לפענח את הצורה ואת המשמעות. להערכות החברה יש חשיבות, והן מושפעות ישירות ממאפייניה הייחודיים. הערכות אלה משתקפות הן באופן מילולי והן באופנים חוץ-מילוליים. יחדיו הן מתמזגות לשיח אחיד, שאינו ניתן להפרדה.

לדברי באחטין במאמרו,⁵ מאחר שהשיח המילולי במציאות נובע ממצב מעשי חוץ-מילולי, ויש לו קשר ישיר לחיים עצמם, אי-אפשר לנתק את השיח מהחיים. ההקשר החוץ-מילולי הוא ההופך את המילה לדיבור בעל-משמעות בעבור הקורא. הניתוח הסוציולוגי מתחיל בבדיקה בלשנית; לאחר מכן נכנסים לתמונה יסודות מילוליים אחרים: **הטעמה, צליל ואינטונציה, ואלה לוקחים את הקורא אל מעבר לגבולות המילולי.**

באחטין מציע שני כלים לניתוח ההתבטאויות בחיי היום-יום: מטפורת אינטונציה ומטפורת מחווה. במאמר זה אתמקד במטפורת אינטונציה.

באחטין כתב על האינטונציה: **"הקשר חוץ-מילולי** זה של ההתבטאות מורכב משלושה גורמים: (1) **תחום הפעולה המרחבי המשותף** של המשתתפים בשיחה; (2) **הכרת המצב והבנתו**, המשותפים לכל המשתתפים בשיחה; (3) **הערכתם המשותפת** את המצב".⁶

לפיכך המצב החוץ-מילולי **"נכנס לתוך ההתבטאות – כמרכיב מהותי במבנה המשמעות שלה"** (ההדגשות – במקור).⁷ לכן כאשר אנו מנתחים יצירה, עלינו לשים לב הן למה שמתבטא במילים, והן למה שנלכד בהם מבחינת האינטונציה: האינטונציה מגנה או מחבקת, מבקרת או משבחת. החיים חודרים ומשפיעים על ההתבטאות מבפנים, ולכן זו מכילה שותפות בין הדובר ובין השיפוטים הערכיים והחברתיים, הנובעים מאותה הוויה, שותפות, שבלעדיה אין ההוויה מובנת.⁸

2. א' טורגנייב, **זרמים באביב**, תרגום פ' קריקסונוב, ירושלים תשע"א. הציטוטים נלקחו מתוך: И.С. Тургеневъ, Вешнія воды, Берлинъ 1920.

3. אברבנאל חקרה את נושא האישה הדו-קוטבית בספרות העברית של המאה ה-19 ומצאה, שבמאבק בין חוה וליילית – חוה מאבדת מתפקידיה, בעוד שמעמדה של ליילית מתחזק. ראו נ' אברבנאל, **חוה וליילית**, רמת-גן תשנ"ד, עמ' 188.

4. מ' באחטין, **הדיבר ברומן**, תרגום א' אבנר, תל-אביב תשמ"ט.

5. M. Bakhtin, 'Discourse in life and discourse in art [concerning sociological poetics]', R.C. Davis and R. Schleifer (eds.), **Contemporary Literary Criticism**⁴, New York 1998, pp. 471-488.

6. באחטין (שם), עמ' 475, 478.

7. באחטין (שם), עמ' 475.

8. י' וייס, 'השיח הנשי ב"החטא ועונשו" מאת דוסטויבסקי וב"מה שמייזי ידעה" מאת הנרי ג'יימס לאור מורשתו של באחטין', עבודת דוקטור, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן, תש"ע; הנ"ל, 'מקומה של האינטונציה בשיח הנשי של סוניה: עיון ברומן "החטא ועונשו"', **דארנא**, 40 (תשע"א), עמ' 48-73.

2. שפתה של "האישה המשפחתית" – ג'מה

"ג'מה" פירושה באיטלקית: אבן-חן. ג'מה, גיבורת "זרמים באביב", היא נערה עדינה, בת למשפחת מהגרים מאיטליה, המתגוררת בפרנקפורט, אוהבת מוזיקה וספרות ודוברת גרמנית, איטלקית ומעט צרפתית. ג'מה מרעיפה חום ואהבה על בני-משפחתה ועל סביבתה. משפחתה מתפרנסת בדוחק מהקונדיטוריה, שפתח אביה המנוח. סאנין מתחבב על בני-משפחתה ויוצר קשר טוב עם אמה, עם אחיה ועם משרתם הנאמן, פנטליאונה. כשהוא מתארך בביתם, הם קוראים, מנגנים ושרים יחדיו בסלון משפחתה.

ג'מה אינה מרבה לספר על עצמה, סאנין לומד עליה מדברי אמה ואחיה ומהתנהגותה. ג'מה אינה מאושרת באירוסיה למר קלובר, ולאחר הטיול המשותף עם סאנין לסודן (עמ' 39-40) היא מבטלת את אירוסיה.

סאנין כותב לג'מה מכתב, ובו הוא מתוודה על אהבתו כלפיה. בתגובה היא קובעת פגישה אתו בגן ציבורי – כדי ללבן את הדברים. במפגש הוא מתחייב כלפיה, ומיד לאחר מכן הוא מגיע לבית אמה ומצהיר על כוונותיו.

סאנין נפרד מג'מה לימים מספר – כדי למכור את אחוזתו לקראת נישואיהם, אבל הוא מפר את הבטחתו ואינו חוזר.

לבחינת שפתה של ג'מה – נדרשתי לשלושה מפגשים :

לשיחה הראשונה בין ג'מה לסאנין (ביזמת פראו לנורה, אמה של ג'מה. היא ביקשה, שישכנע את ג'מה שלא להפר את אירוסיה), לשיחה השנייה בין ג'מה לסאנין בגינה (ביזמת ג'מה), ולהמשך שיחה זו – בדרכם הביתה.

2.1. שתיקותיה של "האישה המשפחתית"

ג'מה אינה רוצה לכפות את עצמה על סאנין, ולכן אינה מגזירה את מערכת-יחסיהם. היא נבוכה מכך שאמה סיפרה לסאנין על ביטול אירוסיה. בשיחותיהם היא מתחמקת מהגדרה מדויקת של יחסיהם וקוטעת את דבריה, כל אימת שמוזכרת אהבה או התחייבות. ג'מה מבררת, אם הוא חש באהבתו כלפיה, כשהגיע לביתה להניא אותה מביטול אירוסיה, אך נמנעת מלבטא את המילה אהבה: "כשבאת אלינו כדי להשפיע עלי, שאשנה את החלטתי, אתה עדיין לא ידעת... לא הרגשת..." (עמ' 88).

כשהיא מעירה, שהמשרת הזקן, פנטליאונה, עוקב אחריהם, היא רק רומזת: "כבר אתמול הוא עקב אחרי כל צעד שלי... הוא מנחש!" (עמ' 91), אך אינה אומרת במפורש מה הוא מנחש, אף שברור שהיא מתכוונת לכך שהם התאהבו.

ג'מה אינה מצהירה על אהבתה באופן ישיר: כשסאנין שואל, אם היא אוהבת אותו, היא עונה לו בשאלה קטועה: "אחרת... האם הייתי באה הנה?" (עמ' 89). כאשר ג'מה מתייחסת להתאהבותו של סאנין בה, היא קוטעת את דבריה – כדי לאפשר לו להגדיר את יחסיהם ולא לכפות את עצמה עליו: "אבל הרי הפתקה שלך הייתה בידי – וכבר ידעתי גם בלעדיה..." (עמ' 92). את המשפט הקטוע משלים סאנין: "שאני אוהב אותך" (עמ' 92).

ג'מה מספרת לסאנין, שאמה הזהירה אותה מפניו, אבל קשה לה לחזור בפניו על דבריה הקשים של האם: "היא חושדת ב...בך; כלומר, אם לומר את זה ישר, היא בטוחה שהתאהבתי בך" (עמ' 92).

92).⁹ ברוסית יש כאן מעבר מרבים ליחיד בשל שינוי רמת היחסים בין סאנין וג'ימה לרמה אינטימית יותר.¹⁰

בשל הקושי לחזור בפניו על השמצותיה של אמה היא קוטעת את דבריה: "אמא שלי, טוענת ש... שכל זה בלתי אפשרי בינינו" (עמ' 93). סאנין משלים את דבריה: "לבוא אתך בברית-הנישואים" (עמ' 93).

לפני כניסתם לביתה – מציעה ג'ימה לסאנין **לחשוב שנית**, אם ברצונו להתחייב כלפיה: "אם אתה רוצה לחשוב עוד, אם... כלומר, אתה עדיין חופשי לעשות זאת, דימיטרי" (עמ' 94).¹¹ זו הפעם הראשונה, שהיא פונה אליו ישירות וללא גינונים. בהיכנסם הביתה היא מצהירה: "הבאתי את האמתי!" (עמ' 101), ובני-משפחתה (והקורא) משלימים את המילה "חתך".

הקטיעות במשפטים, שבהם ג'ימה נמנעת מלהגדיר את מעמדו של סאנין, הן חלק ממגוון רחב של שתיקות וקטיעות, המאפיינות את דיבורה, ולהן מגוון תפקידים:

כשהיא מדברת בהתרגשות על דו-קרב, שבו יצא סאנין להגן על שמה הטוב, היא קוטעת את דבריה: "וכל זה בגללי... בשבילי... לעולם לא אשכח את זה" (עמ' 74). התופעה חוזרת, כשהיא **מתקשה לדבר** על ארוסה ועל ביטול נישואיה: "כלומר... אתה אומר את זה... על אדון קלובר?" (עמ' 75). היא **נבוכה** מכך שאמה שיתפה את סאנין בפרטים, הנוגעים לביטול האירוסין עם מר קלובר, ולכן היא שותקת: "חלפה דקה... ועוד דקה..." (עמ' 75). ג'ימה ממתינה שסאנין ידבר: "היא חיכתה שיתחיל לדבר..." (עמ' 76).

ההפסקה בדיבור מאפשרת לה **לנסח את דבריה מחדש וכראוי**: "אם אתה, כידיד, מייעץ לי שאשנה את החלטתי... כלומר, שלא אשנה את החלטתי הקודמת – אני אשקול את עצתך" (עמ' 77-76).

השתיקות מציינות גם את **הבעת התלבטויותיה** בנוגע לעצתו של סאנין: "אמא מקווה שאשמע בקולך... ובכן, אולי באמת זאת אעשה..." (עמ' 77).

בפגישה בגינה ג'ימה וסאנין **נבוכים** מהסיטואציה החשאית והאינטימית, ומבוכתם ניכרת בשתיקתם: "חלפה דקה – ולא הוא ולא היא אמרו מילה" (עמ' 87). ג'ימה נבוכה מאוד בתחילת הפגישה. הוא שואל, אם היא מאמינה להצהרתו על אהבתו אליה, והיא מגיבה בשתיקה: "ג'ימה הרכינה את ראשה ולא אמרה דבר" (עמ' 87). בשתיקתה היא מעודדת אותו להוסיף ולדבר בלהט על אהבתו, ומאחר שעדיין אינה אומרת דבר, הוא חוזר ומדבר במקומה. כך הוא עושה שלוש פעמים ברציפות (עמ' 87-88).

ג'ימה מספרת לסאנין על תגובות ארוסה על ביטול האירוסין, וכדי לחקותו היא קוטעת את דיבורה לרגע, כדי שתוכל לשנות את האינטונציה ולהתאימה לדיבורו של הארוס (עמ' 91).

שתיקותיה של ג'ימה הן רבות ומגוונות, וכולן משקפות את אישיותה הצנועה. היא מתרגשת מהגנתו של סאנין על שמה הטוב ונזהרת שלא לכפות את עצמה עליו. שתיקותיה מעודדות אותו לדבר.

9. "...Она подозревает... вас... тебя; то есть, прямо говоря, она уверена, что я тебя полюбила" (стр.118).

10. И. С. Тургенев, *Собрание сочинений в двенадцати томах*, Т. 8: Повести и рассказы 1871-1883 годов -- Стихотворения в прозе, Москва 1956.

11. Если вы хотите ещё подумать, если... вы ещё свободны, Димитрий" (стр.120).

2.2. חזרות בשפת "האישה המשפחתית"

בדבריה של גימה יש חזרות;

כך, למשל, כשהיא מנסה לשכנע את עצמה, שהיא חייבת לעשות כרצון סאנין, משום שנלחם על כבודה: "עשית בשבילי כל כך הרבה, שאני חייבת לעשות כרצונך, חייבת למלא את רצונך" (עמ' 77).

גימה מדברת אל סאנין בנימוס בלשון רבים, כמקובל, ופעמים רבות מכנה אותו בחיבה "Monsieur Dimitri". לאחר שהתוודה על אהבתו אותה והצהיר, שברצונו לבוא עמה בבית-הנישואין, היא פונה אליו בלשון יחיד וקוראת לו בשמו הפרטי: "דימיטרי" – מתוך קרבה יתרה. בחזרותיה של גימה – מטרתה לשכנע את עצמה לנהוג על פי עצתו של סאנין, וכינוי-החיבה מדגיש את ביסוס מערכת-היחסים ביניהם.

2.3. האינטונציה בשפת "האישה המשפחתית"

דיבורה של גימה – כנוע. היא אסירת-תודה לסאנין ומוכנה לעשות כרצונו, לאחר שנלחם על כבודה בדו-קרב. היא שואלת אותו ישירות: "איזו עצה תיתן לי?" (עמ' 75-76) ומצהירה: "אשמע בקולך" (עמ' 76-77) ומוסיפה: "עשית בשבילי כל כך הרבה, שאני חייבת לעשות כרצונך, חייבת למלא את רצונך..." (עמ' 77). דיבורה – שקט. היא שומרת על אינטימיות בשיחות עם סאנין בגן: "והנמיכה את קולה, או השתתקה לגמרי בכל פעם שמישהו בא לקראתם או חלף על פניהם" (עמ' 92).

התחייבותו כלפיה מביאה אותה לידי תחושת שחרור: "הם צחקו צחוק שהיה מבורך גם הוא" (עמ' 89). בדרכם הביתה – סאנין מזהה את פנטליאונה, והיא מאשרת את דבריו "בעליצות ובאוויר" (עמ' 91). גימה ממעיטה בדיבור על עצמה, אך בעידודו של סאנין היא מספרת על אירועי אתמול: "והיא התחילה מיד לספר, נחפזת, מתבלבלת, מחייכת, נאנחת אנחות קצרות ומחליפה עם סאנין מבטים קצרים וזכים" (עמ' 91).

3. שפתה של "האישה הפתיינית" – מריה

האישה הפתיינית קרויה, למרבה האירוניה, על שם הבתולה הקדושה, מריה. היא אישה מהמעמד החברתי-כלכלי הגבוה, אשת-עסקים, המנהלת את ענייניה הכלכליים לבדה. נישואיה הם נישואי הסדר: היא נישאה לפולוזוב, משום שאתו היא "חופשייה, חופשייה לחלוטין, כמו האוויר, כמו הרוח... וידעתי את זה לפני החתונה, ידעתי שאתו אהיה קוזק חופשי!" (עמ' 142). מריה נוהגת זלזול בבעלה ומכנה אותו "סופגנייה" (עמ' 118, 128, 129) או "הבן-הזוג שלי" (עמ' 127) בלעג.

שם משפחתה של מריה בעקבות נישואיה הוא "פולוזוב". ברוסית "פולוז" הוא נחש,¹² ואכן כשמה – כן היא: פתיינית כנחש: היא שופעת קסם נשי, מונדעת להשפעתה על גברים והיא הפילה

12. אהוזר מתוך <http://www.ufolog.ru/names/order/Полнозоб>

ברשתה את סאנין וגברים נוספים.¹³ בפיתוי היא רואה מעין משחק, וכך היא מתערבת עם בעלה, שתצליח לפתות את סאנין. לכן היא יוזמת מפגשים אינטימיים אתו, וכשבעלה מפריע להם, היא שולחת אותו למשימות שונות: שינה, כתיבת מכתב וכדומה.

במאמר זה אתמקד בשלושה מפגשים, המייצגים את אישיותה: ארוחה בבית פולוזוב, מפגש בתאטרון ורכיבה בהרים. מריה יוזמת את כל המפגשים האינטימיים באמתלה, שנחוץ לה להכירו, לפני שהיא רוכשת ממנו את האחוזה.

כדי לעודד את סאנין לדבר על עצמו וכדי שלא יחוש בסכנה – מריה מרפה את המתח המיני באמצעות כינויו "חבר טוב" (עמ' 126).

מריה היא אישה משכילה: היא שולטת בלטינית ובצרפתית וזכתה להשכלה כללית רחבה, ואף על פי כן היא מעמידה פני אישה עממית; זאת – כדי לזכות באהדתו של סאנין וללכודו. היא יודעת, שהוא מתנגד לאריסות, ולכן היא טוענת, שאין לה דעות קדומות, וגם היא – כמוהו – מאמינה בביטול המעמדות (עמ' 119). היא מדגישה את המקורות הרוסיים המשותפים ומשתמשת בשפה רוסית עממית: "[היא] דיברה רוסית צחה להפליא, מוסקבאית ממש בסגנון הדיבור העממי, לא של אצילים" (עמ' 120). כשהיא שואלת: "מה? מצא חן בעיניך?" (עמ' 152),¹⁴ בכוונתה לשאול: האם אתה אוהב את זה? היא משתמשת במילה לא תקנית "כישוף": "נו, בכישוף – אתה יודע, שרים על זה בשירים שלנו – בשירי-העם הרוסיים" (עמ' 154).¹⁵

כדי להדגיש את מוצאם המשותף היא אומרת: "טוב, אז אתה ואני ינקנו מאותם שורשים" (עמ' 120);¹⁶ ברוסית זהו ביטוי עממי, המצביע על פשטות, כשחיות החווה אוכלות יחד מאבוס מזון אחד. מריה משתמשת בביטויים רוסיים נוספים שסאנין מכיר – כמו הביטוי "לצאת לציד על גבי נתזים" (עמ' 151)¹⁷ הכוונה – לתחילת עונת הציד, כאשר שלג מתחיל להינמס. כך – באמצעות מראית-עין של תרבות משותפת – היא יוצרת בו הרגשת אחווה.

3.1. שתיקותיה של "האישה הפתיינית"

מריה משתמשת במגוון של שתיקות – כדי לקדם את מטרותיה. כשהיא מתכוונת לשאול שאלה ישירה, שעלולה לחשוף אותה ולפגוע בסאנין, הרואה באהבתו אידאל נעלה, היא מתחרטת, ולכן קוטעת את דבריה: "לא תכעס עלי? לא? אתה אומר שהיא כלתך. אבל האם... האם באמת היה צורך בכך?" (עמ' 120) בכוונתה לשאול, אם אכן יש צורך להתחתן – כדי להגיע ליחסי קרבה עם בת המעמד הנמוך. בשל קטיעת דבריה – נותרה השאלה עמומה, שלא כשאלותיה האחרות, המנוסחות בישירות ובבהירות. סאנין אינו מבין את כוונתה ומבקש, שתבהיר את דבריה, אבל היא מצחקקת ומתחמקת באמצעות שתיקה.

כשמריה מרגישה, שסאנין נרתע ממנה, דיבורה נקטע, והאינטונציה שלה נעשית מרגיעה: "ובכן, תן לי את ידך... אל תפחד: כלתך לא נמצאת כאן – היא לא תראה אותך" (עמ' 125). כשהיא

13. כגון דנהוף, הקצין הצעיר, שיצא נגד סאנין לדר-קרב (עמ' 145).

14. "Что? Любо? - спросила Марья Николаевна" (стр.173).

15. "А в присуху вы верите" (стр.175).

16. "-ну, так мы **однокорытники**." (стр.144).

17. "...что значит: **охотиться по брызгам**?" (стр.172).

מעלה רעיון חדש, היא קוטעת את שטף דיבורה: "תזמין בשבילי תא מיוחד – או שלא... עדיף – ה-Fremden-Loge" (עמ' 128).

מריה מעוניינת להסוות את התנהגותה הלא-מוסרית ואינה רוצה לחשוף בפני סאנין את קשריה עם גברים נוספים, ועם זאת, היא מעוניינת לעורר את קנאתו. לכן כשהוא שואל "מי זה?", היא מתחמקת, קוטעת את דבריה, משאירה את המשפטים הקטועים לפרשנותו, ולבסוף משנה את הנושא: "צרפתי אחד, מסתובבים פה הרבה כמוהו... אחד שמחזר אחרי – גם הוא... אבל הגיע הזמן לשתות קפה" (עמ' 127).

מריה פונה אל סאנין ומעודדת אותו לדבר: "ועכשיו, אתה צריך לספר לי על עצמך..." (עמ' 125), ושוב: "נו טוב, תתחיל... נניח, לא מן הילדות שלך" (עמ' 125). כשהיא שמחה, אך אינה רוצה לחשוף בפני סאנין את הסיבה – כדי לא להבריחו, היא קוטעת את דבריה: "אבל היום הזה הוא שלנו... שלנו... שלנו!" (עמ' 154).

בבעלה – מריה נוהגת בגסות: כשהוא מתעניין לדעת, מדוע היא "קופצנית", היא משתיקה אותו ועונה: "לא ענייך, איפוליט סידוריץ!" (עמ' 128). כשסאנין רוצה לדעת על מה התערבו מריה ובעלה, היא מתחמקת משום שההתערבות נסבה על השאלה, אם היא תצליח לפתותו, ולכן היא משתיקה את בעלה ואומרת: "לא... אי-אפשר עכשיו" (עמ' 136).

בעת רכיבתם בהרים – סאנין רוצה לדעת למה היא "כל כך עליזה היום" (עמ' 150), אבל היא מתחמקת מתשובה. מריה חשה, שהוא נפל ברשתה, והיא שבעת-רצון ומעוניינת, שימשיך לדהור בעקבותיה. לאחר שפיתתה את סאנין, וחשה שהיא שולטת בו, היא בטוחה, רגועה ושותקת: "והתחילה לקלוע את צמותיה הארוכות – בשתיקה ובארשת של חשיבות" (עמ' 155).

שתיקותיה של מריה מגוונות, וכולן נועדו לפתות את סאנין: באמצעות השתיקות היא מנסחת מחדש את שאלותיה, משנה את האינטונציה על פי הצורך, מעוררת את סקרנותו של סאנין וגורמת לו להאמין, שיש להם יסודות משותפים, ואולם משעה שהיא מרגישה, שהיא שולטת בו, היא משתיקה אותו בגסות רבה.

3.2. חזרות בשפת "האישה הפתיינית"

מריה משלבת בדיבורה חזרות רבות, וזאת – כדי לעודד את סאנין לדבר: "אין דבר, דבר, דבר" (עמ' 122); כדי להדגיש: "חכה, חכה. לא הבנת אותי נכון. אינני רוצה לפלרטט אתך" (עמ' 125), וגם (כשהיא מטילה על בעלה לכתוב מכתב למנהל המשק בנוגע לטחנות-הרוח): "תסביר לו שאני – לא רוצה, לא רוצה, לא רוצה!" (עמ' 129); או כדי להלהיב אותו: "בואו נשתה קפה, קפה – את הקפה הכי טוב בעולם" (עמ' 128), וגם: "אבל היום הזה הוא שלנו... שלנו... שלנו!" (עמ' 154).

חזרותיה של מריה מלמדות על קורת-הרוח, שהיא חשה עם התגשמות רצונה ועל ביטחונה העצמי.

3.3. האינטונציה של "האישה הפתיינית"

מריה מרבה לדבר על עצמה וחושפת פרטים, שימשכו את סאנין ויגרמו לו להרגיש קרבה אליה, ובעיקר היא מדגישה את מוצאם המשותף. דיבורה הקולח מושך ומשעשע את סאנין: "היא לא

בררה את מילותיה, ובייחוד לא חסכה שבטה מבנות עמה. לא פעם נאלץ סאנין לפרוץ בצחוק בגלל מילה חריפה וקולעת זו או אחרת" (עמ' 135). היא מדברת בפתיחות ולכן מצליחה "לעורר גילויי-לב גם אצל אחרים" (עמ' 126). כשהיא מספרת על אביה, היא משתמשת במכוון בהגייה עממית, והמספר מוצא לנכון לציין זאת: "הוא נולד בטולה... היה טולאי. נו, טוב... (את ה'טוב' הזה ביטאה מריה ניקולאייבנה בכוונה בהגייה עממית מודגשת, הנה כך 'טו-ו-וב')" (עמ' 121). מריה משלבת בדיבורה גם ביטויים של תלמידי תיכון צעירים, כגון "בוא נשתובב!" (עמ' 151).¹⁸

פעמים רבות יש בדבריה כפל-משמעות: בדבר קניית אחוזתו של סאנין היא טוענת: "כשנפלת לידי הזדמנות, אינני חסה על אנשים – אבל לא ככה" (עמ' 121). דבריה מבלבלים את סאנין. דיבורה של מריה באינטונציה וולגרית – באה לידי ביטוי בכמה אופנים: היא אוהבת לצוות ואף מודה בכך: "אח, כמה משעשע לתת פקודות! אין תענוג אחר בעולם!" (עמ' 128). כשהיא חשה בשלטונה על סאנין, היא פונה אליו ומצווה "כמעט בגסות": "בוא אחרי" (עמ' 156).

היא צועקת אחרי סאנין, העוזב את ביתה: "הואל בטובך להגיע אלינו בשעה מוקדמת ככל האפשר, אתה שומע?" צעקה אל גבו המתרחק" (עמ' 124). וכך גם כשהם מטיילים במקומות ציבוריים: "היא צעקה מרחוק אל אחד מהם..." (עמ' 127). מריה אוהבת למשוך תשומת-לב, ולשם כך היא מדגישה את דבריה, וזאת – באמצעות חלוקתם לסעיפים: "ראשית כל... ושנית" (עמ' 121). הדבר מעורר גיחוך, כשהיא מציגה רק רעיון אחד (עמ' 119).

מריה שואלת את סאנין שאלות אישיות ישירות עליו ועל אהובתו, המביאות אותו במבוכה (עמ' 118), אך כשהיא נבוכה או מתחמקת מתשובה, היא צוחקת: "צחקה פתאום, צחקה עד שפניה הסמיקו לגמרי" (עמ' 123). ושוב היא צוחקת – בסרבה לגלות לסאנין, שהוא-הוא נושא ההתערבות עם בעלה (עמ' 136). רק כשמריה מרגישה, שסאנין נפל ברשתה, היא חופשייה ופונה אליו בשם משפחתו בלבד (עמ' 150).

האינטונציה של מריה מגוונת, אך בעיקר מצווה. היא מדגישה את דבריה באמצעות חזרה או באמצעות דיבור אטי ופעמים רבות צועקת בגסות בביתה וגם במרחב הציבורי. לעתים צעקות אלה מרמזות על שחרור, כמו צעקותיה בזמן הדהרה בהרים, אך לרוב הן וולגריות. מריה מרבה לקטוע את דבריה. קטיעות אלה מסייעות לה לנסח את דבריה באופן ההולם את מטרותיה.

4. סיכום ומסקנות

שתי הנשים, העומדות במרכז הרומן "זרמים באביב", הן צעירות בעלות אישיות מגובשת ושפה מייצגת. טורגנייב אפיין שתי דמויות נשיות בינריות באמצעות השיח על-ידי זה שהשתמש באותם מאפיינים, אבל – באופן שונה: השתיקות, החזרות והאינטונציה – תואמות את אישיותן, את מטרותיהן ואת התנהגותן.

גי'מה, האישה המשפחתית, מדברת בלשון פשוטה. היא גלויה וישירה, שולטת בגרמנית ובאיטלקית ומשלבת בדבריה מילים מעטות בצרפתית. משתיקותיה ניכר, שאינה כופה את עצמה על סאנין. גי'מה מאפשרת לסאנין להשלים את המילים, המגדירות את מערכת-היחסים ביניהם.

מריה, האישה הפתיינית, נשואה נישואי-נוחות פתוחים וחופשייה לנהוג כרצונה. היא קיבלה

18. "Давайте школьничать!" (стр.172)

חינוך גבוה, שולטת בצרפתית, בלטינית וברוסית מוסקבאית, אך כדי להדגיש את המקורות המשותפים לה ולסאנין, היא מדברת אליו ברוסית פשוטה ובביטויים, המוקרים בחברה הרוסית. שתיקותיה של מריה מאפשרות לה: מצד אחד – לנסח מחדש את שאלותיה על פי מטרותיה, ומצד שני – להתחמק ממסירת מידע, שעלול לחשוף את התנהגותה הלא-מוסרית. הניגוד בין שתיקותיה ובין אישיותה הסוערת – מעורר את סקרנותו של סאנין. היא משתיקה את בעלה ואת סאנין באגרסיביות. רק לאחר שכבשה את סאנין, היא רגועה ושקטה.

חזרותיה של ג'ימה מדגישות את כניעתה של האישה המשפחתית לרצונו של הגבר, והן אמצעי לשכנע את עצמה, שעליה לנהוג כמצוותו (משום שהוא נלחם על שמה הטוב) או ניסיון לעורר בו הרהורי-חרטה. החזרה על כינוי-החיבה לסאנין מדגישה את ביסוס מערכת-היחסים ביניהם.

לעומת זאת, חזרותיה של מריה הפתיינית – נועדו לעודד את סאנין להעז במערכת-יחסיהם ולהדגיש את ביטחונה העצמי של מריה ואת מצב-רוחה המרומם.

האינטונציה של ג'ימה היא דיבור אינטימי ושקט וצחוק משותף, המעיד על הדדיות.

לעומת זאת, מריה מנסה למשוך את תשומת-לבו של סאנין בהדגשת דבריה וצועקת בגסות בביתה וגם במרחב הציבורי. למרות חינוכה המעולה היא משתמשת בשפה פשוטה ומושכת את המילים – כדי להדגיש את קרבתה התרבותית לסאנין.

מכל אלה ניכרת התאמה מלאה בין האינטונציה של הנשים – לאישיותן.

סאנין מכריע לטובת מריה הפתיינית, הלוכדת ומשעבדת אותו לצרכיה. טורגנייב אינו מספר לנו, אם השניים הקימו משפחה, ואולם על סמך דפוסי התנהגותה יש מקום להניח, שהיא המשיכה לפתות גברים ולא ילדה ילדים, וכך הוסיפה לממש את מהותה הפתיינית.

גם ג'ימה – האישה המשפחתית – מממשת את מהותה: לאחר בגידת סאנין והיעלמותו היא מכוונת מערכת-יחסים חדשה ומגשימה את ייעודה כאישה וכאם. ג'ימה אינה נוטרת לסאנין, אלא רואה בפגישתם ”אושר אמתי, מפני שהפגישה הזאת מנעה ממנה להפוך לאשתו של אדון קלובר” (עמ' 163).

טורגנייב הציג ברומן את חופש-הבחירה, שזוכים לו הגבר והאישה במאה ה-19: בחירתו של הגבר הצעיר בין שתי הנשים ובחירתן של הנשים בדרך המימוש של נשיותן.

